
KULTURNA PARTICIPACIJA I KONZUMACIJA

Sažetak: *Termin kulturna participacija označava više pojmova; od učestvovanja aktivističkih organizacija u kulturnom životu, preko posećivanja lokalnih kulturnih sadržaja od strane određene publike, do svakodnevnih kulturnih praksi stanovnika gradova.¹ U ovom radu biće predstavljene trenutne situacije u ovoj oblasti kulturne politike, kroz uporednu analizu četiri zemlje – Srbije, Hrvatske, Švedske i Holandije. Poznato je da su Srbija i Hrvatska kroz istoriju prolazile kroz relativno slične faze, a danas se, pokušavajući da budu integrisane u Evropsku uniju, suočavaju sa gotovo istovetnim problemima procesa tranzicije, dok su kulturna konzumacija i participacija relativno zanemarene oblasti ili je njihov razvitak tek u povoju. S druge strane, Švedska i Holandija, obe dugogodišnje članice Evropske unije i veoma razvijene zemlje ne samo u političkom i ekonomskom smislu, već samim tim i u oblasti kulturnih praksi jesu vrhunski primeri uspešne implementacije metoda kulturnih politika u pravcu održavanja ili daljeg poboljšanja konzumacije i participacije. Ove metode trebalo bi da posluže kao primeri, ili bar ideje za osmišljavanje strategija usmerenih u pravcu rešavanja problema niskog nivoa participativnosti i konzumacije kulturnih sadržaja u pomenutim balkanskim zemljama.*

Ključne reči: *kulturna politika, decentralizacija, kulturne potrebe, kulturne usluge*

Uvod

Umetnost se oduvek odlikovala sposobnošću da spaja ljude. Muzika, književnost, pozorište kao i ostali oblici umetnosti mogu usaditi zajednici, a i njenim pojedincima, poštovanje za njihovo i tuđe kulturno nasleđe, osećaj jedinstvenog identiteta, ali i naučiti ih da posmatraju sebe iz različitih pozicija. Koliko često državljanjani jedne

---

¹ Jordi P. and R. Dragojević S., *Guide to citizen participation in local cultural policy development for European Cities*, European Cultural Foundation, 2007, str 6.

zemlje posećuju kulturne događaje, kao i to koliko u njima učestvuje, govori dosta o mnogim njenim karakteristikama. Ovo implicira da je kultura važan faktor, koji ima snažan uticaj na imidž jedne zemlje. Može se reći da, onoliko koliko politika i ekonomija uslovljavaju nivo razvijenosti kulturne participacije, toliko i samo podizanje nivoa učestvovanja i uključenosti u kulturni život može doprineti poboljšanju nekih drugih društvenih problema. Važno je napomenuti i to da je politika kulturne participacije jedan od osnova onog modela delovanja u kulturi koji je poznat pod sintagmom „kulturna demokratija“ ili „kulturni funkcionalizam“,² a koji daje „prioritet onim akcijama čiji je smisao da se zadovolji raznovrsnost kulturnih potreba koje se javljaju u okvirima narodne, masovne i vrhunske kulture“.³ S obzirom na činjenicu da je usko povezana sa mnogim drugim oblastima kulturne politike, kulturna participacija, kao takva, ne bi smela biti zapostavljena, iako je to često slučaj.

Stoga je cilj ovog rada da uporedi i predstavi trenutnu situaciju u četiri zemlje, fokusirajući se na kulturnu participaciju i konzumaciju kulturnih sadržaja. S jedne strane, biće predstavljene Srbija i Hrvatska, kao zemlje koje su nekada pripadale federaciji a koje se nezavisno razvijaju od 1991. (kada se Hrvatska otepcila), pod manje ili više sličnim ekonomskim uslovima, i koje kao zemlje u tranziciji pokušavaju da budu primljene u Evropsku uniju (Hrvatska je u blagoj prednosti kada se govori o pristupanju Uniji jer je već dospela na listu zemalja kandidata). S druge strane, predstavljene su Švedska i Holandija, obe dugogodišnje članice Evropske unije i veoma razvijene zemlje ne samo u političkom i ekonomskom smislu već, samim tim, i u oblasti kulturnih praksi, što će ovde biti prikazano sa ciljem isticanja dobrih primera za primenjivanje kulturne politike kao i mogućih ideja za eventualno poboljšanje situacije u spomenutim dvema nerazvijenim zemljama.

Podaci korišćeni pri sastavljanju ove komparativne analize mahom su preuzimani iz izveštaja sa sajta COMPENDIUM-Cultural Policies.⁴ Ove izveštaje sastavili su eksperti kulturne politike iz pomenutih zemalja, uzimajući u obzir sve njihove aspekte a sa ciljem da prikažu kako ove zemlje tretiraju probleme kulturne politike, odnosno na koje načine su strategije i metode koncipirane i implementirane.

² Dragojević S. i Dragičević Šešić, M., *Menadžment umetnosti u turbulentnim okolnostima*, Beograd 2005, str 17.

³ Prnjat B., *Uvod u kulturnu politiku*, Novi Sad 2006, str 75

⁴ <http://www.culturalpolicies.net/web/index.php>

Postojeći oblici participacije i konzumacije

Kultura jedne nacije se ne može posmatrati bez osvrta na njene društvene, ekonomske i političke okolnosti. Od kraja Drugog svetskog rata, Srbija (Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija) je prošla kroz nekoliko faza: staljinistički socijalizam; demokratizacija i decentralizacija kulture; pojava i rađanje nacionalizma; razaranje 90-tih prouzrokovano ratom u Bosni, koje je naposljetku dovelo i do raspada države; desetogodišnja despot-ska vladavina Slobodana Miloševića čije je zbacivanje sa vlasti označilo početak perioda tranzicije koji traje i danas.⁵ Aktuelna svetska ekonomska kriza, svakako, dodatno otežava opštu situaciju u kojoj se zemlja nalazi.

Glavna odlika u oblasti kulture za vreme Miloševićeve vladavine bila je diskontinuitet u odnosu na trendove kulturnih politika prethodnih režima, kao i diskontinuitet u odnosu na dominantne trendove u regionu jugoistočne Evrope.⁶ Kulturno tržište Srbije potpuno je uništeno zbog veoma visoke stope inflacije (100% na dan) a samim tim i izuzetno niskog standarda i kvaliteta života u zemlji pod sankcijama. Cena umetničkog dela ili ulaznice za film ili pozorište postala je beznačajna – kako za posetioce tako i za institucije. Pretplatnički sistem je doživeo kolaps i, uopšte, bilo kakve inovacije ili marketing su postali ne-svrshodni. U isto vreme, preovlađujuće nacionalističke struje negovale su kulturu veoma niskog kvaliteta, promovisanu preko medija koje je posedovala ili kontrolisala vladajuća politička stranka i njene pristalice. U situaciji u kojoj gotovo da nema drugog izbora, mogućnosti ili načina da učestvuje ili uživa u drugim oblicima kulturnog života, narod je bio konstantno izlagan ovim pronacionalističkim sadržajima, najčešće u formi nekvalitetne narodne muzike i domaće filmske produkcije (sa malim brojem izuzetaka). Ovo je uticalo na promenu generalnog ukusa nacije kao i na njihove kulturne navike, a naročito je imalo uticaja na mlađe generacije koje su odrastale u tadašnjoj Srbiji. Posledice ovoga, prisutne su i danas.

Srećom, čini se da kulturno tržište počinje, korak po korak, da se oporavlja. Opet se pojavljuju kolekcionari umetničkih dela, otvaraju se knjižare po provincijama, a takođe i bioskopi, privatna pozorišta itd. Ipak, ovaj proces je veoma spor i potrebno je da bude podržan dugo-

⁵ *Serbia Cultural Policy Profile*, Compendium: Cultural Policies and Trends in Europe, October 2009, <http://www.culturalpolicies.net/web/index.php>

⁶ Đukić V., *Tranzicione kulturne politike-konfuzije i dileme*, Beograd 2003, str. 33.

ročnim strategijama koje bi kultivisale kulturne potrebe i navike nacije i podigle nivo participativnosti i konzumacije kulturnih sadržaja.

Aktuelni model kulturne politike Srbije može se opisati kao etatiističko-demokratski. Ovo podrazumeva da zemlja prolazi kroz proces decentralizacije, a ako znamo da je decentralizacija jedan od najvažnijih ciljeva a i ključna strategija povezivanja⁷ usmerena ka poboljšanju nivoa kulturne participacije kao i drugih problema, onda možemo reći da Srbija poseduje određeni potencijal i temelj za napredak na ovom polju.

Hrvatska je prošla kroz, manje ili više, slične periode kao i Srbija. Nakon Drugog svetskog rata, postala je sastavni deo Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, a koncept njene kulturne politike, isto kao i u Srbiji, bio je usmeren ka građenju i jačanju socijalističke strukture.

Sredinom 50-tih godina, uvodi se sistem samouprave. Kulturna dobra su ovim decentralizovana i bila su regulisana na državnim nivoima šest država članica. Ovakav sistem samouprave u kulturi i drugim javnim sferama doveo je do kvazitržišne ekonomije. Umesto donacija iz državnog budžeta, otvarali su se specijalni fondovi o čijem su dodeljivanju odlučivala tela sastavljena od davaoca i primaoca pomenutih fondova.

Opšta politička i ekonomska kriza sredinom 80-tih ukazala je na činjenicu da je ovakav sistem bio pogrešan i nefunkcionalan. Vremenom je postao deo glavne političke podele na centraliste i konfederaliste, koja je i dovela do rata 90-tih a zatim i raspada Jugoslavije.

Tokom 90-tih, kulturna politika Hrvatske bila je politički i administrativno centralizovana i inkorporirana u svakodnevni život sa naglaskom na nacionalnu tradiciju a bila je kreirana sa ciljem da ojača koheziju naroda.⁸

Građanska participativnost je donekle stabilizovana sredinom 90-tih, ali ako se uporedi sa onom iz 80-tih, i dalje je bila nedovoljno razvijena. Razlozi ovome bili su: nizak životni standard; promenjene kulturne navike kao i nepostojanje kanala preko kojih su se karte mogle masovno kupovati, a što je bio tipični metod 80-tih. Ipak, poslednjih godina, najveća pozorišta, koncertne hale i festivali nude usluge rezervisanja karata preko interneta.

Kulturna politika Švedske je, od 60-tih godina, uobličena u skladu sa opštim imidžom ove zemlje koja je zapravo

---

⁷ Više o strategijama povezivanja u knjizi Vesne Đukić, *Država i kultura*, Beograd 2010, str 246.

⁸ *Croatia Cultural Policy Profile*, Compendium: Cultural Policies and Trends in Europe, September 2009, <http://www.culturalpolicies.net/web/croatia.php>

mala, demokratski i socijalno uređena kraljevina. U dokumentu *Zakonski predlozi za Kulturu* (1974-1996)⁹ kultura je prepoznata kao opšte društveno dobro, jer ujedinjuje društvo, jer je centralni uslov za demokratiju i jer je ona osnovni izvor za individualno i zajedničko blagostanje nacije koja bi jednako trebalo u njoj da uživa i da je među sobom razmenjuje i distribuira. Kao i u drugim nordijskim zemljama, i u Švedskoj se verzija demokratske i društveno orijentisane kulturne politike karakteriše naglaskom na građanskoj participativnosti, samoupravi i na ulozi građanskih pokreta i građanskog aktivizma kada govorimo o kulturnom razvoju.

Što se tiče zakona koji regulišu kadrovske resurse za sferu kulture, postoji kompleksna mreža interaktivnih odnosa između države, tržišta, građanstva, privatnih tutorstava i udruženja profesionalaca u kulturi. Dominantni stav u kulturnoj politici je podrška za saradnju između države, građana, organizacija i kulturnih profesija u sferi kulture, dok se, barem do skoro, manje obraćala pažnja na zakone koji se tiču tržišta i privatnog sponzorstva. Umešanost udruženja profesionalaca u sferu dodeljivanja donacija umetnicima kazuje da Švedska kulturna politika poseduje blage korporativne karakteristike i uticaje.

Ako govorimo o nivou centralizacije, kulturna politika Švedske se u poslednjih 50 godina konstantno kretala ka decentralizaciji, naglašavajući važnost i vrednosti samoupravnog sistema regiona, lokalnih zajednica, manjinskih grupa i različitih subkultura. Ovakva decentralizacija je, ipak, gotovo neizostavno zavisna od raspodele finansijskih sredstava države.

Ono što je tipično za ovu zemlju je to da švedska kulturna politika pre svega vrednuje konsenzus, pa je samim tim i nivo političkog neslaganja u vezi sa problemima kulturne politike veoma nizak.

U vezi sa kulturnom participacijom i konzumacijom, *Švedski Umetnički Savet* je objavio statistički izveštaj o kulturnim navikama Švedana od 1976-2006.¹⁰ Prema podacima iz 2006-te, većina ljudi ispod 80 godina starosti, aktivno posećuje bar jednu kulturnu instituciju ili događaj godišnje. Posmatrajući duži vremenski period, od početka 80-tih na ovamo, posećivanje kulturnih događaja se povećava ali se smanjuju individualne aktivnosti umetničkog karaktera.

Potrošnja na filmove, festivale ili muzičke događaje je srazmerna ulaganju države u pomenute događaje. Za

---

⁹ *Sweden Cultural Policy Profile*, Compendium: Cultural Policies and Trends in Europe, April 2009, <http://www.culturalpolicies.net/web/sweden.php>

¹⁰ Ibid.

lokalne zajednice i institucije je izazov da njihova programska rešenja podržavaju preference i ukus mladih, a u ovom kontekstu je decentralizacija dosta doprinela postizanju ovog cilja.

Godine 2007, Eurostat je objavio Specijalni Eurobarometar koji meri kulturne navike, i koji pokazuje da se populacija Švedske rangira na vrhu liste kada govorimo o kulturnoj participaciji Evropljana, naročito kada su u pitanju amaterske aktivnosti.¹¹

Kulturna politika Holandije je zasnovana na ideji da država treba da bude distancirana od vrednovanja umetnosti i nauke. Zato je razvoj u kulturi rezultat aktivnosti građana i velikog broja fondacija vezanih za kulturu. Tokom godina, vlada je preuzela ulogu moderatora kulturnih aktivnosti, umesto da bude najveći patron za umetnost i kulturu. Odeljenje za kulturu i umetnost postoji od 1945. Do pre deset godina, politička odgovornost bila je u rukama ministara. Godine 1944, ova odgovornost, kao i odgovornost za medije, pripala je Generalnom Sekretaru.

Ciljevi holandske kulturne politike reflektuju četiri kulturna principa Saveta Evrope, preciznije princip koji se odnosi na promociju identiteta i raznolikosti, podršku kreativnosti i participaciju u kulturnom životu. Holandija naglašava mnogostranu prirodu kulturnog identiteta. U poslednje vreme, urgentnost pri ubrzavanju integracije etničkih manjina u holandsko društvo postavljena je na vrh liste političkih zadataka. U programima kulturne politike više se obraća pažnja na kooperaciju i razmenu između kulturnih entiteta a manje na kulturnu autonomiju etničkih grupa, što je odlika novijih pravaca u političkom delanju.

Kada govorimo o kulturnoj participaciji i konzumaciji, istraživanja o kulturnoj participaciji, praćenju medija i utrošnji slobodnog vremena imaju dugu tradiciju u Holandiji. Prve studije iz ovih oblasti rađene su još pre Drugog svetskog rata. Od 1970. godine, *Kancelarija za socijalno i kulturno planiranje*¹² periodično sprovodi velika ispitivanja. Jedan od osnovnih zadataka je sprovođenje naučnih istraživanja o društvenim i kulturnim interesovanjima, naročito interesovanjima za tradicionalnu kulturu i obrazovanje. Istraživanje je pokazalo snažnu povezanost između obrazovnog nivoa i zanimanja za kulturu. Nivo obrazovanosti Holandana se prilično povećao od 1970, kada je samo 8% nacije imalo završen fakultet ili diplomu neke više stručne škole. Do 2000. ovaj se procenat popeo do 22%.

¹¹ Ibid.

¹² Ibid.

Generalno gledano, ljudi u Holandiji ne pokazuju interesovanje za tradicionalnu kulturu. Ovo se naročito odnosi na mlađe generacije, a istraživanje pokazuje da je prosečna starost kada se prvi put javlja zanimanje za posećivanje tradicionalnih oblika kulture oko 45 godina. Ipak, zapažen je značajan napredak kada su u pitanju posete muzejima među omladinom; procenat mladih od 12 do 17 godina koji posećuju muzeje je 1999. iznosio 43%, a 2007. godine 58%. Među istom ovom grupom mladih poraslo je i posećivanje izvođačkih umetnosti sa 19% 1999. na 25% 1997. Posete muzejima i različitim umetničkim performansima drugih grupa mladih su se takođe blago povećale, ili barem ostale na istom nivou. Većinski deo publike pripada grupi koju nazivamo „omnivorima“¹³ koji se zadovoljavaju kako tradicionalnim tako i popularnim oblicima umetnosti.

Blagi porast u aktivnostima koje se tiču tradicionalnih umetničkih aktivnosti potpuno je kompenzovan novim umetničkim formama multimedijalnog karaktera (fotografija, video, kompjuteri i internet). Ako ove nove forme uzmemo u obzir, ne manje od 78% holandske populacije je uključeno u umetničke aktivnosti, što Holandiju čini jednom od evropskih zemalja na vrhu liste kada su ovakve aktivnosti u pitanju.¹⁴

Osnovni problemi u Srbiji i Hrvatskoj

Sve do raspada SFRJ, kulturni sistemi obe zemlje bili su zasnovani i čvrsto ustaljeni na socijalističkim i komunističkim modelima i principima. Rat u Bosni, koji će uslediti, prouzrokovao je gubitke na mnogim poljima i izvršio uticaj na kvalitet života uopšte pa samim tim i na kulturu, stavljajući je u drugi plan. Oporavak je spor i otežan periodom tranzicije koji zahteva da ciljevi kulture budu usklađeni sa načelima Evropske unije i njenim standardima. Politička i ekonomska nestabilnost koči inicijative za kulturni napredak i razvoj. Jedan od glavnih problema je nedostatak kontinuirane kulturne politike, što je rezultat loših veza između ministarstava i drugih vladajućih tela (postoji određen nivo saradnje među njima ali ove su veze mahom zasnovane na finansijskim ili ekonomskim interesima, dok veze između ministarstava koja se tiču dru-

¹³ Omnivor-engl. *omnivore*, je vrsta koja jede sve vrste hrane, svaštojed. U ovom kontekstu, misli se na osobu koja konzumira različite vrste umetničkih i kulturnih sadržaja. Prim.prev.

¹⁴ *The Netherlands Cultural Profile*, Compendium: Cultural Policies and Trends in Europe, May 2008, <http://www.culturalpolicies.net/web/netherlands.php>

gih sfera još uvek nisu ustaljene). Ne postoji sistem koji bi omogućio dugogodišnju posvećenost državnih institucija, naročito kada govorimo o finansijskoj podršci kulturnim strategijama ili programima. Strategije koje se bave napretkom u kulturi nisu dovoljno konzistentne a njihovo izvođenje i rezultati nisu nadgledani niti evaluirani.

Ono što je od ključnog značaja za obe zemlje je poboljšanje i razvoj interkulturnog dijaloga, koji je narušen usled ratnih okolnosti. Ovo znači da kulturni razvitak obe zemlje, pored ostalih faktora, umnogome zavisi od borbe da se prenebregne i uguši ukorenjeni radikalni nacionalizam (između pomenutih zemalja ali takođe i u odnosu na druge zemlje) koji sprečava promenu sistema vrednosti a samim tim i napredak u kulturi.

Tokom poslednjih godina, strategija kreatora kulturnih politika se fokusirala na neke opšte probleme kao što su donošenje zakonodavnog okvira, reformacija kulturnih institucija, organizovanje umetničkih događaja kao i vraćanje i očuvanje kulturnog nasleđa. Kulturne debate koje bi se bavile građanskom participacijom u kulturnom životu još uvek nisu razvijena forma, iako su se pojavile neke inicijative od strane nevladinih organizacija, najčešće finansijski podržavanih od strane nekih inostranih organizacija i fondova. Ipak, i dalje ne postoje dugoročne vizije, ciljevi niti strategije osim onih kratkoročnih. Postoji nekoliko kulturnih institucija koje poseduju sektore za marketing i odnose sa javnošću a i može se zapaziti veći broj medijskih kampanja koje promovišu kulturne događaje i aktivnosti. Ipak, generalno gledano, participacija nije nešto što se sistematski promoviše od strane ministarstva a ni lokalnih zajednica. Ali evo nekih primera ovakvih inicijativa:

U Hrvatskoj, neke posebne kategorije građana (učenici, osobe sa invaliditetom kao i penzioneri) plaćaju polovinu cene ulaznice za neke događaje. Postoje takođe i posebne kartice kao što su „Zagrebačka karta“ ili „Dubrovačka karta“ sa kojima se dobija popust na cenu ulaznica za različite kulturne događaje. Izveštaj za Compendijum (Compendium) ističe da je kampanja *Muzeja za umetnost i obrt*¹⁵ u Zagrebu primer dobre i uspešne kampanje.

U Srbiji, ulazak na razne događaje i programe organizovane od strane državnih institucija ili iz državnog fonda je besplatan. Ovo je, na primer, slučaj sa BELEF-om (Beogradski letnji festival), svim dešavanjima u bibliotekama, galerijama i događajima sličnog karaktera koji se najčešće održavaju po kulturnim centrima i drugim kulturnim ustanovama.

---

¹⁵ Muzej za umetnost I obrt, Zagreb, <http://www.mdc.hr/muo/eng/INDEX.HTM>

Primer veoma dobre inicijative u oblasti poboljšanja kulturne participacije je projekat Avantura Kultura,¹⁶ koji je usmeren na povećavanje interesovanja za umetnost i kulturu među osnovcima.

Sledeći problem koji treba istaći je činjenica da je novac koji se koristi za promociju participacije u kulturi u većini slučajeva dobijen fandrejzingom¹⁷ pojedinaca ili od strane privatnih institucija i nevladinih organizacija. I u Srbiji i u Hrvatskoj, ovaj problem nije na listi zadataka koji se rešavaju iz državnog budžeta niti kojim se ministarstva bave, pa se on mora rešavati kroz drugačije napore i aktivnosti.

Zatim, ispitivanja i statistički podaci ili analize koje bi mogle rezultirati kreiranjem kulturne politike u pravcu povezivanja participacije u kulturnom životu sa opštijim problemom građanske participacije, gotovo da ne postoje. Ovo je suprotno činjenici da je definisanje kulturnih potreba zajednice ključno za razumevanje izazova i mogućih rešenja. Jedino pouzdani statistički podaci o ukusima nacije mogu nam reći koje poteze treba da napravimo kako bismo povećali nivo participativnosti i konzumacije u kulturi. Takođe, ne postoje ni istraživanja koja prate kulturnu participativnost manjinskih ili imigrantskih grupa.

Podsticajne mere u Švedskoj i Holandiji

U Švedskoj, nacionalni nastavni plan za obavezno obrazovanje ističe važnost umetničkog i muzičkog obrazovanja koje se smatra podjednako važnim kao bilo koji drugi predmet. Participacija i pristup kulturi, koji su među najvažnijim ciljevima švedske kulturne politike, usko su povezani sa umetničkim obrazovanjem koje se smatra sredstvom za jačanje kreativnosti i izlaganje publike novim iskustvima. Negde oko tri milijarde švedskih kruna predviđeno je za podršku *folkbildning-a* (slobodno obrazovanje odraslih),¹⁸ gde kursevi o estetici čine više od trećine celokupnog programa. Kulturna politika je uvedena i u nastavne programe univerziteta umetnosti, a dr-

¹⁶ AvanturaKultura, <http://avanturacooltura.com/siteSR.html>

¹⁷ Fandrejzing, engl. *Fundraising* : proces pregovaranja i prikupljanja prihoda kroz filantropiju, privatne donacije, naplaćivanje usluga, investicije i sl. Wikipedia : <http://sr.wikipedia.org/sr/%D0%A4%D0%B0%D0%BD%D0%B4%D1%80%D0%B5%D1%98%D0%B7%D0%B8%D0%BD%D0%B3>

¹⁸ *Sweden Cultural Policy Profile*, Compendium: Cultural Policies and Trends in Europe, April 2009, <http://www.culturalpolicies.net/web/sweden.php>

žavne institucije aktivno promovišu saradnju sa školama putem radionica, specijalnih performansa, veb-sajtova i zajedničkih projekata.

U Holandiji, naglašavanje važnosti umetničkog obrazovanja može se naći na svim obrazovnim nivoima, a postoje čak i programi za nastavnike. *Kultura i Škola* je naziv za jedan veliki holandski projekat koji za svoj cilj ima upoznavanje osnovaca i srednjoškolaca sa različitim oblicima umetnosti, kao i njihovo uključivanje u različite aktivnosti sličnog karaktera.¹⁹

Ono što je naročito važno istaći je činjenica da su anketiranje i istraživanje kulturnih potreba i preferenci građana dugogodišnja tradicija u obema zemljama, i smatraju se neizostavnim preduslovom za kreiranje efikasnih strategija i programa koji se bave ovim problemom. U Holandiji, *Kancelarija za socijalno i kulturno planiranje* sprovodi velika periodična ispitivanja kulturnih preferenci i nivoa obrazovanja, dok je u Švedskoj, *Švedski Umetnički Savet* odgovoran za statističke podatke u vezi sa kulturom. Detaljne statističke informacije koje se tiču korišćenja švedskih medija redovno objavljuje Nordikom.²⁰

I Švedska i Holandija se odlikuju decentralizovanim sistemima u pogledu regulisanja i sprovođenja kulturne politike, kao i rešavanja problema. U Švedskoj, postoje Okružni Saveti za 18 okruga i dve regionalne unije koje geografski pokrivaju nekoliko susednih opština. Oni su uglavnom odgovorni za regionalne zdravstvene usluge, ali takođe pružaju podršku regionalnim pozorištima, orkestrima, muzejima i bibliotekama – prevashodno okružnim i bolničkim. Dodatni izvori prihoda dolaze ili iz opštinskog ili iz državnog budžeta. U Holandiji, državna uprava je organizovana na tri nivoa: centralna, pokrajinska i opštinska uprava. Opštine i pokrajine dodeljuju skoro dve trećine nacionalnog budžeta za umetnost i kulturu i odgovorne su za distribuciju i medijaciju između lokalne i regionalne potražnje i nabavke, a funkcionišu prema paroli: „Distancirani koliko je moguće ali uključeni gde je potrebno“.²¹

Ono čime obe ove zemlje, takođe, mogu da se pohvale, jesu čvrste međuvladine veze ostvarene radi pitanja kulture. Saradnja se ostvaruje na horizontalnom i na vertikalnom nivou. Kada govorimo o Holandiji, *Holandsko*

---

¹⁹ *The Netherlands Cultural Profile*, Compendium: Cultural Policies and Trends in Europe, May 2008, <http://www.culturalpolicies.net/web/netherlands.php>

²⁰ Nordicom: <http://www.nordicom.gu.se>

²¹ *The Netherlands Cultural Profile*, Compendium: Cultural Policies and Trends in Europe, May 2008, <http://www.culturalpolicies.net/web/netherlands.php>

---

ministarstvo za obrazovanje, kulturu i nauku veoma zavisi od saradnje sa ostalim ministarstvima. Pregovori sa Ministarstvom finansija i ekonomska pitanja se konstantno vode kako bi se očuvali interesi umetnosti i kulture. U suštini, sve vrste kontakata među ministarstvima su moguće. Ponekad se saradnja ostvaruje i između određenih odeljenja pojedinih ministarstava. Što se tiče Švedske, ova zemlja je, u vezi s poljem kulture, godinu 2005. proglasila za Godinu dizajna, a 2006. za Godinu kulturne raznolikosti: dok je Godina dizajna mogla da se okarakteriše osrednjim nivoom međuministarskih aktivnosti, Godina kulturne raznolikosti je rezultirala brojnim aktivnostima izvođenim od strane velikog broja državnih institucija, fondacija, agencija i korporacija iz oblasti kulture, ali i određenih univerziteta i Ministarstva spoljnih poslova. Ovo govori da se veze između ministarstava i vlade formiraju na osnovu potreba i složenosti metoda za rešavanje specifičnih problema.

Kada govorimo o finansiranju, obe ove zemlje, u okviru budžeta namenjenih za kulturu, imaju posebne fondove za programe namenjene održavanju i podizanju participativnosti građana.

Federacija Švedskih Umetničkih Klubova igra važnu ulogu u kulturnom životu Švedske. Umetnički klubovi troše negde oko sto dvadeset miliona švedskih kruna godišnje na kupovinu umetničkih dela i rukotvorina. Oni takođe organizuju izložbe kao i aktivnosti edukativnog karaktera. Izdavačka kuća *En bok för alla* („Knjige za sve“), finansijski je podržana od strane države pa izdaje kvalitetne knjige po niskim cenama. Svake godine izlazi katalog koji izdaje Savet za kulturna pitanja u kome se nalaze sve novoizdate knjige iz oblasti literature za decu. Katalog ima za cilj da razbuktá interesovanje za čitanje prikazujući nove i zanimljive knjige koje su lako dostupne. Katalog je besplatan, a dobijaju ga sve biblioteke, knjižare i škole. Švedski Umetnički savet dodeljuje i novac za projekat „Kultura za poslovne ljude“, usmeren na stimulisanje kulturnih aktivnosti na različitim poslovima kroz radničke sindikate. U *Holandiji*, takođe, postoje mnogi programi koji se bave ovim pitanjem. Jedan od njih je *Kulturni pasoš za mlade* [Cultureel Jongeren Paspoort, CJP]: Ljudi ispod 27 godina starosti dobijaju popuste za ulazak u pozorište, bioskop, muzej ili na koncerte, kao i popust na kupovinu DVD-eva, magazina, odeće, za putovanja i zdravstveno osiguranje. Ova kartica košta 15 eura godišnje.

Zatim *Gradska propusnica*, program u kome vlasnici ove propusnice (ljudi sa skromnim prihodima, odnosno oni koji žive od socijalne pomoći i penzioneri) imaju popust za različite ulaznice. Gradska propusnica je besplatna.

Holandija je lansirala i *Akcioni plan za Kulturu*: ovaj novi projekat ima za cilj da unapredi dosadašnje programe, stvori više prostora za kulturnu raznolikost, investira u mlade ljude kako bi im se omogućilo da učestvuju u raznolikom kulturnom životu, dostigne bolji vizibilitet kulturne imovine, stvori optimalne uslove za urbanističko i seosko planiranje zasnovano na kulturi, itd.²² Takođe postoji i određen broj programa koji se odnose na snižene cene ulaznica za decu, mlade ili društveno marginalizovane ljude.

Ipak, ono što je karakteristično za obe ove zemlje kada govorimo o identifikovanim problemima sa kojima se njihova kulturna politika suočava, jeste činjenica da nacija a naročito omladina ima dosta nisko interesovanje za tradicionalnu kulturu. U Švedskoj je, na primer, opšti trend da sve više i više starijih ljudi posećuje kulturne događaje, dok je kod mladih, u poslednjih deset godina, zabeležen pad aktivnosti kada su u pitanju one oblasti tradicionalne kulture posmatrane i merene od 1976. Isti je slučaj i sa Holandijom. Ono što je zabeleženo je „starenje“ publike koja posećuje tradicionalne forme, ali je ono za sada zaustavljeno na prosek od 45 godina starosti.

Izveštaji ovih dvaju zemalja ističu samo jedan problem, na kome se već radilo i radi sa manje ili više uspeha. To je zajednički problem i Švedske i Holandije a vezuje se za opšti trend omladine da se slabo interesuju za tradicionalnu kulturu. Pomenute zemlje su već preuzele neke mere kako bi poboljšale situaciju; za sada brojke ostaju iste ali barem ne opadaju.

Zaključci i preporuke

Na neki način je očekivano od zemalja koje se bore sa kompleksnim političkim i ekonomskim problemima, kao što je slučaj sa Srbijom i Hrvatskom, da stave razvitak kulturne participacije i animacije publike na dno svojih lista kulturnih prioriteta. Ipak, ako se rešavanje ovakvih pitanja ne posmatra samo kao doprinos kulturnom životu jedne zemlje uopšte, već i kao metod za rešavanje nekih drugih ukorenjenih društvenih problema (koje često imaju svoj uzrok u ograničenoj percepciji kulturno nerazvijenih i deficitarnih društava), onda njihova važnost samo raste. Investiranje u projekte iz ove oblasti, koji su usmereni ka poboljšanju situacije u Srbiji i Hrvatskoj, a naročito oni bazirani na ponovnom povezivanju ovih dvaju zemalja, samo bi doprinele dobrom imidžu prepoznatom

²² Ibid.

od strane EU, koja ističe i zahteva odgovarajući tretman kulturnih pitanja.

Decentralizacija je ključna reč kada govorimo o participaciji jer je lokalnim upravama mnogo lakše da utvrde a zatim i zadovolje potrebe svojih građana nego što je to slučaj sa telima na pokrajinskom ili republičkom nivou.²³ Stoga bi bilo idealno kada bi na nivou svakog grada, odnosno opštine, postojao organ ili departman koji bi se bavio ovim pitanjem. Ovo nije jednostavno izvesti u praksi, ali je važno da postoji svest o pomenutoj činjenici kako bi se lagano išlo u pravcu realizacije ovakve strukture. *Agenda 21 za kulturu*²⁴ je dokument prema kome bi svi gradovi trebalo da kreiraju svoje strategije kulturnog razvoja.

Sledeća mera za podsticanje participacije odnosi se na osnivanje posebnog izvršnog tela koje bi funkcionisalo kao medijator između različitih ministarstava (horizontalno) kao i između ministarstava i lokalnih administrativnih kancelarija (vertikalno), sa dužnošću da predlaže strategije, nadgleda i evaluira implementaciju. Na primeru Švedske pokazano je koliko je ova saradnja važna, naročito ako se veze između vladinih instanci izgrađuju na osnovu specifičnosti određenih problema koje treba rešiti. Zato bi osnivanje ovakvog tela, odgovornog za sastavljanje strategija za rešavanje ključnih problema i intervenciju među ministarstvima, bilo od izuzetnog značaja, a na ovaj način bi se i prikupljala odgovarajuća sredstva i poštovali uslovi različitih ministarstava. Ovako bi se i finansijski teret za izvođenje određenih akcija raspodelio na više strana a time bi se povećala izvodljivost projekata.

Kada već spominjemo državnu vlast, neophodno je spomenuti da je država odgovorna da obezbedi sredstva i ostvari uslove za podsticanje participacije različitim instrumentima i strategijama. Ono što je veoma očigledan nedostatak je činjenica da se ispitivanja i istraživanja u kulturi veoma retko sprovode, a ona su ključni izvor informacija pre pisanja strategija i njihovog izvođenja. Možda bi Ministarstvo kulture i Ministarstvo rada i socijalne politike mogli da oforme departman koji bi se oz-

---

²³ Jordi P. and R. Dragojević S., *Guide to citizen participation in local cultural policy development for European Cities*, European Cultural Foundation, 2007, page 5

²⁴ *Agenda 21 za kulturu* je pomoćni dokument lokalnih samouprava za kreiranje kulturnih politika, zasnovan na principima ljudskih prava, kulturne raznolikosti, interkulturalnog dijaloga, participativne demokratije, održivog razvoja i mira. http://www.agenda-21culture.net/index.php?option=com_content&view=article&id=44&Itemid=58&lang=en

biljnije bavio ispitivanjima i statistikama iz oblasti kulture i društva.

Kada govorimo o potencijalnim vezama između ministarstava, Ministarstvo kulture i Ministarstvo turizma bi morali da saraduju, jer bi ta saradnja doprinela i jednoj i drugoj oblasti, s obzirom na to da su izuzetno komplementarni. Ovakva saradnja bi doprinela i opštem procesu decentralizacije, jer bi neke lokalne zajednice mogle oživeti i aktivirati svoj kulturni potencijal. Obnovile bi se veze između ruralnih i urbanih sredina, a i povećalo bi se interesovanje za tradicionalnu kulturu i nasleđe jer bi se stavljao akcenat na obilaženje domaćih lokaliteta.

Takođe bi bilo neophodno da se kultura i umetnost integrišu u regularnu školsku nastavu više nego što je to inače slučaj (postoje samo predmeti muzičko i likovno obrazovanje). „U situaciji kada najveći broj stanovnika u Srbiji nema razvijene kulturne potrebe, navike i interesovanja, i kada je nivo obrazovanja izuzetno nizak (svega 5% stanovnika ima visoku školsku spremu), raste značaj uloge škole i kulturnih institucija u formiranju kulturnih potreba mladih“.²⁵ Bilo bi potrebno osmisliti program koji bi se bavio formiranjem a zatim i negovanjem kulturnih navika kod učenika, od najnižih razreda pa do kraja srednje škole. Konstantnim izlaganjem posebno odabranim i prilagođenim kulturnim i umetničkim sadržajima, deca bi stekla naviku da kulturu i umetnost posmatraju kao deo svakodnevice, a time bi se povećala njihova šansa da postanu redovni konzumenti kulturnih i umetničkih sadržaja u svojim lokalnim zajednicama. Ovo bi, naravno, znatno uticalo na opšti nivo participativnosti građana.

Interkulturalnost je nešto što doprinosi gotovo svakoj sferi kulturne politike, pa je ni ovde ne možemo izostaviti. Pored toga što se radom na interkulturalnom dijalogu, između ostalog, oporavljaju davno iskidane veze među bivšim članicama SFRJ, naročito Srbije i Hrvatske, sama priroda interkulturalnosti upućuje na širu publiku i veći dijapazon mogućnosti i ponuda kada govorimo o kulturi i umetnosti. Zato bi država trebalo da ulaže u projekte ovakvog karaktera, jer je njihovo izvođenje ključno za rešavanje nekih problema koji prevazilaze okvir kulture i umetnosti a zalaze u oblast socijalnih pitanja kao i reformisanja narušenih sistema vrednosti.

Pri definisanju termina kulturne politike, dr Milena Dragičević Šešić kaže: „Kulturna politika proističe iz kulturne osnove jednog društva, ali je istovremeno usmerena ka njenom stalnom menjanju i unapređenju“.²⁶ Ovo im-

---

²⁵ Dragičević Šešić M., *Kultura-Menadžment, Animacija, Marketing*, Beograd 2007, str 12.

²⁶ Đukić V., *Država i Kultura*, Beograd 2010, str. 30.

plicira da svaka zajednica mora prepoznati značaj kulturnog napretka jer on, pored opštih beneficija razvijene sfere kulture, često može delovati i kao prevencija ili rešenje za neke društvene devijacije. Zato je neophodno, pre svega, kulturu i umetnost približiti građanima i razviti sistemska rešenja koja će ih podsticati da razvijaju svoje kulturne potrebe, navike i interesovanja. Iz tog razloga, kulturna participacija i konzumacija, kao oblasti kulturne politike, imaju poseban značaj, jer podrazumevaju, ne samo potrebu građana za kulturnim sadržajima već i njihovo učestvovanje u donošenju odluka pri kreiranju lokalnih strategija kulturne politike, što je jedan od osnovnih principa naprednih demokratskih sistema.

LITERATURA:

- Dragojević S., i Dragičević-Šešić M., *Menadžment umetnosti u turbulentnim okolnostima*, Clio, Beograd 2005.
- Dragičević-Šešić M., *Kultura-Menadžment, Animacija, Marketing*, Clio, Beograd 2007.
- Đukić V., *Država i kultura*, Institut za pozorište, film, radio i televiziju FDU, Beograd 2010.
- Đukić V., *Tranzicione kulturne politike-konfuzije i dileme*, Zadužbina Andrejević, Beograd 2003.
- Jordi P. and R. and Dragojević S., *Guide to citizen participation in local cultural policy development for European Cities*, European Cultural Fondation, Bucharest 2007.
- Prnjat B., *Uvod u kulturnu politiku*, Stylos, Novi Sad 2006.

WEBOGRAFIJA:

- Agenda 21 za kulturu* http://www.agenda21culture.net/index.php?option=com_content&view=article&id=44&Itemid=58&lang=en, 07. novembar 2010
- AvanturaKultura <http://avanturacooltura.com/siteSR.html>, 07. novembar 2010
- Croatia Cultural Policy Profile*, Compendium: Cultural Policies and Trends in Europe, septembar 2009, 07. novembar 2010 <http://www.culturalpolicies.net/web/croatia.php>
- Muzej za umetnost i obrt, Zagreb <http://www.mdc.hr/muo/eng/INDEX.HTM>, 07. novembar 2010
- Nordicom <http://www.nordicom.gu.se>, 07. novembar 2010
- Serbia Cultural Policy Profile*, Compendium: Cultural Policies and Trends in Europe, oktobar 2009, 07. novembar 2010 <http://www.culturalpolicies.net/web/index.php>
- Sweden Cultural Policy Profile*, Compendium: Cultural Policies and Trends in Europe, april 2009, 07. novembar 2010 <http://www.culturalpolicies.net/web/sweden.php>
- The Netherlands Cultural Profile*, Compendium: Cultural Policies and Trends in Europe, maj 2008, 07. novembar 2010 <http://www.culturalpolicies.net/web/netherlands.php><http://www.culturalpolicies.net/web/netherlands.php>

Milena Kaličanin

Beograd University of Art, UNESCO Department of Cultural Policy
and Management

CULTURAL PARTICIPATION AND CONSUMPTION

Abstract

“A vibrant, diverse and inspiring cultural life to which citizens of all local communities and subcultures have access and can connect with, makes up a substantial part of the social fabric that determines functioning and attractive living localities-the quality of life that a place offers“. The topic of this paper is the insight in the field of cultural participation and consumption; more concretely it focuses on the levels of participation and consumption development in four countries: Serbia, Croatia, Sweden and the Netherlands. The first two countries have achieved rather similar stages throughout history, and consequently, many areas of cultural policy are structured in the same way and these countries share rather low level of development due to a long-standing and severe economic and political turbulences they have been facing. As a result, participation and consumption of culture have been put aside, as peoples of both countries were concentrated on bare survival. Today, conditions are slightly changed, but there are still many obstacles that these countries must try to overcome. Intersectorial connections, integration of culture and arts in regular education, programmes aimed at developing the audiences are only some of the tasks that these countries should carry out in times to come. On the other hand, Sweden and the Netherlands are known for high standards of life, welfare and prosperity, and thus their cultural practices have been supreme. In terms of the area of cultural policy in focus of this paper, Sweden and the Netherlands are at the top of European countries, and thus their methods are used as examples for the previously mentioned countries to look up to. The only identified issue is relatively low interest of young population in traditional forms. Still, the possibility of interconnecting multimedia with traditional culture might be solution to this problem.

Key words: Cultural policy, decentralisation, cultural needs, cultural services